

"конвертації" і нав'язування останніх один одному. Тобто, йдеться про культуру взаємин у площині міжконфесійних відносин, діалогу. Вона (культура відносин) може поставати як "культура незгоди". І це - нормальне явище в аспекті міжконфесійного діалогу, відносин. У контексті оптимізації останніх толерантність постає як вельми необхідна. Вона - важлива умова діалогу, а отже й умова конструктивного розвитку міжконфесійних відносин.

Резюмуючи, зауважимо, що системний, продуктивний, базований на чітких принципах толерантності й взаємоповаги діалог у своїй конструктивній іпостасі в Україні покищо відсутній. Конфесіям, їхнім ієрархам й інститутам варто чітко усвідомити, що реальна взаємодія в практичному сенсі й ґрунтовані на толерантності їх спілкування, діалог, співпраця дозволять їм не просто бути, існувати в суспільному просторі, а й *жити* разом, не втрачаючи своєї ідентичності, властивих їм відмінностей і бачити в кожному сегменті конфесійного розмаїття певну цінність, яка не може бути проігнорована. Лише за такої умови міжконфесійні відносини будуть фактором стабільності й миру в суспільстві.

Сергій ЗДЮРУК (Київ)

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВЗАЄМИН В УКРАЇНІ

Проблеми налагодження міжконфесійних взаємин в Україні надзвичайно багатогранні. Значне місце у впливі на їхній перебіг займають зовнішні політичні і релігійні чинники. Особливе місце посідає Рада Європи у міжкультурній комунікації та релігійному вимірові її діяльності. Враховуючи досягнення Ради Європи на ниві розбудови толерантних взаємин між суб'єктами суспільно-релігійного життя та залучаючи досвід ПАРЄ щодо активізації держав-учасниць у напрямку оптимізації дискурсу на релігійному ґрунті, цілком можливо вдосконалити політику Української Держави у відповідності зі стандартами Ради Європи. Особлива увага тут має приділятися тим проблемним моментам, які прямо чи опосередковано виступають джерелами міжконфесійних непорозумінь.

Європейський та український суспільний простір істотно подібні між собою організацією на засадах поліконфесійності. **Релігійний плюралізм, будучи невід'ємним атрибутом демократичного суспільства, сутнісно відноситься до розряду не лише визначних здобутків західної цивілізації, але й залишається одночасно серйозною перманентною проблемою.** Будь-яке розмаїття – ідеологічне, культурне, віросповідне – це завжди зіткнення позицій (часто полярних), що природно спонукає до постійного пошуку рівноваги, балансу, налагодження консенсусу чи компромісу між усім спектром суспільних акторів, інакше у соціумі не забезпечити мир, злагоду та стабільність. Вирішувати означену проблему нині вимушені як об'єднана Європа, так і Україна.

На європейських теренах питання стосовно шляхів досягнення взаємопорозуміння, терпимості, упередження конфліктних ситуацій між представниками різних традицій, уподобань, ціннісних орієнтацій набувають дедалі більшої актуальності. Варшавський самміт Ради Європи у травні 2005 року визначив міжкультурний діалог як одну з пріоритетних сфер діяльності Організації на майбутні роки. У 2006 р. Рада Європи відкрила новий веб-сайт, який запрошує зацікавлені сторони поділитися власним розумінням міжкультурного діалогу та обмінятися накопиченим передовим досвідом, а Комітет Міністрів РЄ розпочав підготовку Білої книги з міжкультурного діалогу. Ця праця має стати довготривалим поштовхом для різних ініціатив та політичних підходів до покращення культурного розмаїття, зменшення ризиків дискримінації та виключення культурних меншин.

Особлива увага приділяється конфесійному вимірові міжкультурної комунікації. Голова ПАРЕ Рене ван дер Лінден під час зустрічі з державним секретарем Ватикану кардиналом Тарчісіо Бертоне у квітні 2007 року наголосив: "... міжрелігійний діалог – це єдиний спосіб забезпечити тривалий мир і стабільність в Європі й у всьому світі. Особистий внесок релігійних лідерів є надзвичайно важливим і вельми символічним у справі утвердження терпимості, поваги та солідарності. Саме тому правова і політична діяльність Ради Європи повинна бути посилена через співпрацю з церквами й іншими релігійними організаціями, котрі, в силу своєї морально-етичної значимості, виступають активними учасниками громадянського суспільства й відповідальними партнерами в наших демократичних суспільствах. Маючи на увазі активізацію обговорення питання про роль релігії в суспільстві, Рада Європи може надати чудову площадку для подібної дискусії" (Председатель ПАСЕ в Ватикане: уникальная роль Совета Европы в межкультурном и межрелигиозном диалоге // http://www.strasbourg-geor.org/modules.php?name=News&new_topic=43&file=article&sid=492).

На ниві налагодження міжконфесійного діалогу РЕ досягла суттєвих результатів, але поки що не для України. У цьому ракурсі заслуговує відзнаки наступне:

1) ініціювання Організацією проведення публічних заходів (конференції, круглі столи, семінари тощо) відповідної спрямованості. У 2007 році, наприклад, РЕ долучилася до організації Європейської конференції "Релігійний вимір міжкультурного діалогу" (Сан-Марино, 23-24 квітня), міжнародної парламентської конференції "Міжкультурний та міжрелігійний діалог" (Санкт-Петербург, 1 червня);

2) регулярна участь керівників РЕ в екуменічних заходах, організованих релігійними об'єднаннями, та зустрічах з представниками церков і деномінацій. Скажімо, голова ПАРЕ Рене ван дер Лінден у травні 2007 року у Верховній Раді України зустрівся з представниками релігійних організацій, брав участь у міжнародній конференції "Християнство, культура та моральні цінності" (Москва, 19-21 червня 2007 року), III Європейській екуменічній асамблеї (Сібіу, 4-9 вересня 2007 року);

3) постійний наголос на ролі релігій у творенні європейського культурного горизонту. ПАРЕ навіть прийняла низку відповідних документів: Резолюцію 885 (1987) стосовно єврейського внеску в європейську культуру, Рекомендацію 1162 (1991) щодо внеску ісламської цивілізації в європейську культуру, Рекомендацію 1291 (1996) про культуру ідиш;

4) надання парламентської трибуни релігійним діячам для озвучення позиції щодо болючих проблем сьогодення. Впродовж 2007 року на сесіях ПАРЕ виступили Константинопольський патріарх Варфоломій (січень) та патріарх Московський і всієї Русі Алексій II (жовтень);

5) можливість релігійних організацій засновувати свої представництва при європейських структурах. Такі представництва, зокрема, створені Константинопольським Патріархатом, Російською православною церквою, Елладською православною церквою.

З метою оптимізації дискурсу на релігійному ґрунті ПАРЕ вдається до активізації держав-учасниць у цьому напрямку шляхом вироблення настановчих рекомендацій. Серед них:

1) необхідність приведення національних законодавств у відповідність із Європейською Конвенцією захисту прав і фундаментальних свобод людини;

2) гарантування всім церквам і релігійним організаціям статусу юридичної особи, якщо їхня діяльність не порушує права людини або приписи міжнародного права;

3) запровадження звичайних процедур, передбачених національними законодавствами, у разі будь-якого зловживання релігійною свободою;

4) гарантування релігійним інституціям, чие майно було відчужене, реституцію цього майна або справедливу компенсацію за нього;

5) охорона релігійного плюралізму, надання можливості усім релігіям розвиватися в рівних умовах;

б) навчання тому, що релігії є зібранням цінностей, які визначають цивілізаційний поступ;

7) сприяння викладанню у школах порівняльної історії релігій; заохочення вивчення історії і філософії релігій та дослідження цих предметів в університетах паралельно з теологічними дослідженнями;

8) залучення до регулярного діалогу релігійних і гуманістичних лідерів для обговорення головних проблем, які стоять перед суспільством;

9) заохочення діалогу між релігіями;

10) розширення і зміцнення партнерських відносин з релігійними громадами, котрі мають глибокі традиції служіння серед місцевого населення в соціально значущих сферах;

11) уможливлення переказу молоді ідей і вчинків осіб різних релігійних вірувань, які становлять приклади релігійної терпимості на практиці;

12) забезпечення перекладу і доступності у громадських книгозбірнях основних релігійних текстів і відповідної літератури;

13) проведення парламентами держав-членів дебатів з питань свободи слова й поваги релігійних вірувань та ознайомлення з результатами цих дебатів Асамблеї.

Оскільки Україна є членом Ради Європи й домагається для себе аналогічного статусу в Європейському Союзі, то мусить адекватно реагувати на окреслені вище рекомендації.

На сьогоднішній день “релігійну” політику Української Держави не можна вважати такою, що відповідає стандартам РЄ. Належним чином не використовується її ресурсний потенціал, а ініціативи виглядають інколи стереотипними. Впродовж усієї доби незалежності роль державного сприяння у налагодженні міжконфесійного дискурсу практично вичерпувалася і продовжує вичерпуватися низкою усталених процедур. Серед них – організація (частіше співорганізація) державним органом, відповідальним за політику у сфері свободи совісті та віросповідання, публічних заходів з релігійної проблематики; запрошення представників влади до участі в урочистостях, влаштованих релігійними організаціями, і навпаки; поодинокі спроби з боку депутатів, урядовців, політиків внести зміни у чинне законодавство, що регламентує державно-церковні та суспільно-релігійні відносини.

Ця функціональна схема, дедалі більше формалізуючись під дією насамперед світоглядно-психологічних чинників, ускладнює проведення глибоких сутнісних (змістовних) зрушень. Намагання вийти за межі традиційних способів вирішення проблеми наштовхується на спротив різних суспільних груп. Наприклад, активне обстоювання Президентом України Віктором Ющенком ідеї помісності Українського Православ'я, його особисті зусилля з нормалізації відносин між УПЦ МП та УПЦ КП, енергійна робота на ниві поліпшення правового поля державно-церковних відносин тощо, незважаючи на відповідність національним інтересам, були зустрінуті критично (а іноді й вороже) проросійськими квазіцерковними громадськими об'єднаннями, церковними ієрархами, представниками політичних сил лівого спрямування.

Переважає більшість вітчизняних чиновників і політиків продовжує оцінювати феномен релігійного загалом та, зокрема, взаємини між державою і релігійними організаціями або в категоріях радянського ідеологічного негативізму, або в координатах прагматичної доцільності. В результаті має місце консервування тих ситуацій, процесів, явищ, котрі прямо чи опосередковано виступають джерелом живлення міжконфесійних непорозумінь.

На поточний момент серйозні проблеми спостерігаються:

1) у політико-владній площині. Нестабільність функціонування українського парламенту, тривалі колізії між ключовими гілками влади в умовах політичної кризи не дозволяють комплексно й ґрунтовно проаналізувати стан справ у суспільно-релігійних взаєминах та вдатися до адекватних часові засобів їхньої нормалізації. Більше того, можна навіть припустити, що проблематика, дотична до царини свободи совісті і віросповідання,

відсунута на другий план. Показовим у цьому відношенні є той факт, що у 2006 році ПАРЄ закликала парламенти держав-членів провести дебати з питань свободи слова й поваги релігійних вірувань та доповісти про їхні результати Асамблеї. Верховна Рада поки що не відреагувала на це звернення. Останні парламентські слухання з означеної тематики в стінах українського парламенту відбулися у 2005 році під назвою “Свобода совісті й ідентифікація особи”;

2) у законодавчо-правовій площині. Малопомітною є реакція української сторони на зауваження Ради Європи стосовно вітчизняного законодавства про віросповідання, викладені у Резолюції ПАРЄ № 1466 від 05.10.2005 р. За два з половиною роки Україна не прийняла нової редакції Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (робота завершилася на стадії розробки законопроекту і його публічного обговорення: наприкінці 2006 року під тиском релігійних організацій документ вирішили не виносити на обговорення Верховної Ради України). Не вдалося розробити чітких механізмів повернення майна і власності релігійним організаціям (діяльність Міжвідомчої комісії з підготовки пропозицій щодо відновлення прав церков і релігійних організацій, порушених унаслідок проведення тоталітарної політики у минулі часи, та Комісії з питань повернення майна релігійним організаціям виявилась неефективною внаслідок відсутності закону стосовно реституції. Болючі для конфесій майнові проблеми продовжують вирішуватися не на правовій основі, а на підставі симпатій органів влади, політичного розрахунку тощо). Залишаються не усунутими усі колізії між базовим законом з питань свободи совісті та іншими нормативно-правовими актами, дотичними до релігійно-церковної сфери (приміром, Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”). Релігійні організації продовжують залишатися обмеженими у своїх правах порівняно з іншими громадськими об’єднаннями (ім не дозволено створювати загальноосвітні навчальні заклади, вимагається більша кількість членів при реєстрації);

3) в освітньо-виховній площині. Відсутність можливості у церков і деномінацій засновувати загальноосвітні навчальні заклади – це лише один аспект проблеми. Інший стосується процесу викладання знань про релігію у державних і приватних освітніх установах. З цього приводу поки що не існує загальнонаціонального бачення. Надто складними і дискусійними є питання щодо назви предмету, формату його презентації, кадрового та методичного забезпечення, віку слухачів, здатних належним чином опанувати запропоновану дисципліну. В різних регіонах України апробуються власні сценарії впровадження духовно-релігійних курсів в життя. На Заході країни – Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області – знайомити учнів із “Законом Божим” почали ще у першій половині 90-х років м.ст., в АРК з 2004 року запровадили вивчення “Основ православної культури Криму”, у деяких столичних школах з 2006 року, а у мариупольських з 2007 року – “Християнської етики”.

В умовах дефіциту підручників з окреслених предметів їхньою розробкою інколи займаються на рівні окремо взятої школи, а викладачами релігійних дисциплін часто виступають учителі літератури, мови, історії тощо. Міністерство освіти і науки України не виробило з цього приводу узгодженої політики. Хаос у викладанні духовно-релігійних дисциплін не дозволяє реалізувати базову настанову Ради Європи про те, що відповідна освіта і виховання є дієвим засобом подолання релігійного невігластва та формування у особистості навичок терпимого, толерантного ставлення до інакшості;

4) в інформаційній площині. На фоні потужного потоку інформації привертає увагу факт нестачі цікавих, змістовних культурно-релігійнознавчих програм загальнонаціонального масштабу – доступних для кожного жителя України і здатних дохідливо, незаангажовано ознайомити його з найрізноманітнішими віросповідними традиціями світу, розповісти про вчинки осіб, які є прикладами терпимості, толерантності на практиці. Особливо це відчувається у вітчизняному телевізійному просторі, перенасиченому низькопробною продукцією, що стимулює пробудження у глядачів ницих пристрастей та почуттів. До національного телебачення має бути спеціальний державний інтерес, оскільки,

незважаючи на стрімкий розвиток Інтернет-мережі, друкованих ЗМІ, книговидавництва, культурних і аналітичних центрів, саме воно у найближчій перспективі залишатиметься найбільш доступним та масовим інформаційним каналом.

З метою розширення діапазону дії не завадить підтримка держави різноманітним громадським, комерційним та конфесійним проектам, функціонування яких передбачає, зокрема, релігійну просвіту населення. Йдеться, наприклад, про часопис “Дзеркало тижня”, міжконфесійний духовний центр святого Климента “Спілкування і діалог культур”, газету “День”, суспільно-релігійне молодіжне Інтернет-видання “Оранта”, Інтернет-проект РІСУ і т. ін.

На жаль, часто індиферентне відношення влади до формування і структуризації культурного поля країни не дозволяє наповнити його якісним продуктом, націленим на виховання висококультурної особистості, забезпечити усталеність традиції діалогу в українському суспільстві.

В контексті реалізації рекомендацій ПАРЄ Українська Держава повинна діяти у напрямку вирішення наведених вище проблем. Для цього доречно здійснити наступні кроки:

1. У короткостроковій перспективі (впродовж року) провести парламентські слухання з питань свободи совісті та забезпечення умов проведення міжконфесійного діалогу. Про результати дебатів поінформувати Парламентську Асамблею Ради Європи.

2. Продовжити роботу над проектом Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, підготовленому на виконання Указу Президента України “Про План заходів із виконання обов’язків та зобов’язань України, що випливають з її членства в Раді Європи” від 20.01.06 за № 39/2006. У разі потреби внести зміни у персональний склад відповідної робочої групи. Опрацьований документ подати на розгляд Верховної Ради України.

3. Створити робочу групу з розробки законопроекту стосовно реституції майна. Передбачити у ньому чіткі, прозорі механізми повернення майна всім суб’єктам правовідносин, в т.ч. й релігійним організаціям, конфіскованого у минулому, та варіанти адекватної компенсації, якщо повернути майно не видається можливим.

4. Розглянути питання щодо внесення змін до законодавства України про освіту (стаття 18 Закону України “Про освіту” від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ, стаття 27 Закону України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 року № 2984-ІІІ, стаття 20 Закону України “Про професійно-технічну освіту” від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР, стаття 11 Закону України “Про загальну середню освіту” від 13 травня 1999 року № 6514-ХІV, стаття 16 Закону України “Про дошкільну освіту” від 11 червня 2000 року № 2628-ІІІ та стаття 14 Закону України “Про позашкільну освіту” від 22.06.2000 р. № 1841-ІІІ) з метою забезпечення права релігійних організацій на заснування загальноосвітніх навчальних закладів.

5. Підготувати уніфіковану програму викладання у шкільних установах таких дисциплін як: “Історія світових релігій”, “Релігієзнавство” “Історія українських церков і релігійних організацій” тощо.

6. Підготувати пілотний проект із вивчення духовно-релігійного курсу “Основи релігійної культури” в загальноосвітніх навчальних закладах на факультативній основі.

7. Передбачити розробку циклів просвітницьких культурно-релігієзнавчих проектів фахівцями НАН України, зокрема Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, Інституту історії України НАН України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і туризму України, Державного комітету України у справах національностей і релігій, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Національного Інституту стратегічних досліджень та інших фахових установ. Забезпечити регулярну трансляцію цих програм на загальнонаціональних (в обов’язковому порядку) та комерційних (в порядку домовленості) каналах телебачення та радіо.